

שיטת תוספות בדין 'יחלוקו'

שיעור הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל בפרק 'שנים אוחזין בטלית'

פרק ראשון – ביאור דברי התוס' שהחלוקה היא מחמת האנן סהדי

א. תמיהה על דברי תוס' שהחלוקה היא מחמת 'אנן סהדי'

שנינו במשנה הפותחת את מסכת 'בבא מציעא' (א, א):

שנים אוחזין בטלית, זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה וכו' - זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, ויחלוקו.

ביארו התוס',¹ וז"ל:

וי"ל דאוחזין שאני, דחשיב כאילו כל אחד יש לו בה בודאי החצי, דאנן סהדי דמאי דתפיס האי דידיה הוא...

וצ"ע, למה התוס' נצרכו לומר שהחלוקה היא מחמת שבוודאי יש לכל אחד חצי? לכאורה, ניתן לומר שהחלוקה היא מחמת ששניהם מוחזקים, ולא ניתן להוציא מאף אחד את החצי שהוא מוחזק בו, כיון שהמוציא מחבירו - עליו הראיה. דהיינו, לדברי התוס' החלוקה אינה מחמת ספק, אלא מדין וודאי - יש הוכחה שהטלית של שניהם. השאלה היא מדוע לא נאמר שיחלקו גם בלי הוכחה, אלא מדין המוחזקות של כל אחד מן האוחזים, שהרי גם ללא הוכחה - אין מוציאים מיד המוחזק.

להבהרת השאלה, נבאר ונפרט את ההבדל בין חלוקה מחמת אנן סהדי, לבין חלוקה מחמת מוחזקות. לצורך כך, נביא דברים שכתבנו כבר בשיעורים על מסכת כתובות,² שבהם נתבארו יסודות אלו.

ב. סברת המוציא מחבירו עליו הראיה

בפרק 'שור שנגח את הפרה'³ שואל ר' שמואל בר נחמני: מנין אנו יודעים שהמוציא מחבירו עליו הראיה? ומשיב, שהמקור הוא בפסוק: "מי בעל דברים יגש אליהם".⁴ כלומר, מי שיש לו תביעה חייב להביא הוכחה לדבריו. אולם, רב אשי

* סוכם ונערך ע"י הרב ישראל בן-שחר שליט"א.

¹ ב, א ד"ה ויחלוקו.

² בספר 'חזון קדומים', שיעור 'ברי ושמאי', פרק שני.

³ ב"ק מו ע"ב.

⁴ שמות כד, יד.

דוחה ואומר, שאין כלל צורך בפסוק. "למה לי קרא? סברא הוא! דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא". דהיינו, מי שיש לו כאב – ילך לרופא.

אין כוונת הגמ' לומר שאזלינן בתר המוחזק מפני שהמוחזקות מהווה הוכחה לטענותיו. דאם כך, אין המשל מתאים לעניין. ויותר מזה, בכל הש"ס כולו כאשר מובא הדין של המע"ה אין הדבר תלוי כלל בראיה שהחפץ שייך למוחזק. למשל, ספק בכור אין חיוב לתת אותו לכהן, כיון שהישראל מוחזק.⁵ נשאל עצמנו – וכי מפני מוחזקותו נפשט הספק, ונתברר שהיה וולד קודם לזה שנולד עתה, ולכן הספק אינו בכור?! [והרי לו יצוייר שהיתה הוכחה – היה צריך להיות מותר גם בגיזה ועבודה, ובסוגיא⁶ מפורש להיפך]. כך גם בשור שנגח את הפרה ונמצא עוברת בצידה, ואין ידוע אם הפילה כתוצאה מהנגיחה ובעל השור חייב, או שהפילה קודם לכן והלה פטור. הדין – המע"ה.⁷ אף כאן נשאל – וכי בגלל שהמזיק מוחזק בממונו אנו יודעים מתי הפילה הפרה?! וכן ספק בכור אדם [=היתה הפלה, ולא ידוע האם איברי העובר היו מרוקמים ופוטרו את שלאחריו מבכורה] – אין חיוב לפדותו.⁸ וכי בגלל שהאב מוחזק בממונו אנו יודעים שאין זה בכור?!

אלא כך מתפרשת הגמרא – כאשר אין לנו הוכחות מספיקות, אין יכולת וכח להוציא ממון מאדם המחזיק בו. טעם הדבר, דאיך נעשה מעשה ונוציא ממון, ללא ידיעה שהמעשה שאנו עושים הינו נכון?

ג. מוחזקות המוכיחה בעלות

בשונה מדברינו לעיל, יש פעמים שמוחזקות כן מהווה הוכחה לבעלות, כדלהלן. ראובן מחזיק בחפץ. בא שמעון וטוען שהוא הבעלים, ואף מביא עדים על כך. ראובן מודה שאמנם החפץ היה בעבר של שמעון, אולם טוען שהוא קנה את החפץ. מבואר בגמרא,⁹ שאם החפץ הוא דבר שעשויים להשאילו או להשכירו – הדין עם שמעון, ואם לאו – הדין עם ראובן.

מהו החילוק בין המצבים? בחפץ שאינו עשוי להשאיל ולהשכיר, עצם המוחזקות מוכיחה על בעלותו – שאם אינו בעלים, איך הגיע החפץ לידינו? אולם, בדבר שעשויים להשאילו, המוחזקות אינה מהווה הוכחה לבעלות, שהרי יתכן ששאל את החפץ, ולכן שמעון נאמן, ולא ראובן המוחזק.¹⁰ ישנם ציורים נוספים שבהם

5 משנה טהרות פ"ד יב.

6 ב"מ ו ע"ב.

7 ב"ק מו ע"א.

8 משנה טהרות שם.

9 ב"ב נב ע"ב.

10 הערת העורך (י. ב"ש): הסיבה שבסוגיא זו המוחזקות מוכיחה על הבעלות בחפץ שאינו עשוי להשאיל ולהשכיר, ובדוגמאות שהובאו לעיל אין הוכחה מהמוחזקות – כאן עסקינן בשאלה מיהו הבעלים, ולזה אכן קיימת ראייה. בדוגמאות שלעיל עסקינן בחיובים, וברור שהעובדה שהבעלים מוחזק בממונו אינה מעידה שהוא אינו צריך לשלמו לאחר.

אין הוכחה מעצם מציאות החפץ בידו, וממילא אין נאמנות: אומן [לגבי כלים הקשורים לאומנות], ואף בן האומן, גזלן, בן גזלן,¹¹ גודרות¹² וכו'.

ד. דין המע"ה הוא רק כשיש גדר של ספק

לאחר שהצגנו את העובדה שפעמים המוחזקות מועילה למוחזק ופעמים שאינה מועילה, נשאלת השאלה: מדוע בחפץ שעשוי להשאיל ולהשכיר וכדו' המוחזק אינו נאמן? הרי אף שאין ראיה ממוחזקותו, מ"מ יש להשאיר בידו את החפץ, שכן המע"ה! וכפי שראינו לעיל, אמרינן המע"ה גם במוחזקות שאינה מהווה ראיה.

הסבר העניין הוא בכך שבעצם ישנם שני סוגים של תביעות –

יש מצב שיש לנו **ספק אמיתי** [=דררא דממונא¹³] למי שייך החפץ. כגון, שור שנגח את הפרה – אנו באמת מסופקים מתי הפילה הפרה את העובר. ספק בכור – אנו באמת מסופקים האם היה וולד קודם. במקום כזה מספיקה מוחזקות שאין בה הוכחה, ואמרינן המע"ה.

אולם, יש מצב שבו מחמת עצמנו, אין אנו מסופקים כלל. כל הדין ודברים נובע מחמת טענותיהם. מצב זה אינו מוגדר כספק, ואפילו טענותיהם לבדן אינן גורמות לנו להסתפק. ממילא, אין מקום לומר המע"ה, משום שדין זה, שהמוציא מחבירו עליו הראיה, אומרים רק במצב של ספק. כאשר אין המצב מוגדר כספק, אנו ניתן את החפץ לבעלים אפילו אם זה כרוך בהוצאה ממוחזק. לדוגמה: לווה שטוען שהמלווה מחל לו על החוב – האם נאמר המע"ה?! ודאי שלא, אלא נוציא מהלווה את הממון [כשאינו לו מיגו]. טעם הדבר – אין כאן ספק.

לכן, כאשר ידוע ששמעון היה בעלים על חפץ, וראובן טוען שקנה, אין זה ניכנס בכך עדיין לגדר ספק, וממילא אין ערך למוחזקות גרידא. לכן, אם החפץ עשוי להשאיל ולהשכיר – מוציאים מראובן המוחזק, אך אם החפץ אינו עשוי להשאיל ולהשכיר – אזי משאירים את החפץ בידו של ראובן, אבל גם זה אינו מדין המע"ה, אלא מחמת שמוחזקותו מוכיחה על בעלותו, שחזקה מה שתחת יד האדם הרי הוא שלו.

ה. גדר החזקה 'מה שתחת יד האדם הרי הוא שלו'

לאור היסוד שביארנו, שיש חילוק בין מוחזקות שאינה מהווה הוכחה לבעלות, לבין חזקה שיוצרת הוכחה, יש לעיין בדעת התוס' בב"ב¹⁴ שם מבואר, שאדם שטוען שקנה חפץ שאינו עשוי להשאיל נאמן דווקא אם הוא מוחזק בו ממש, אבל אם החפץ מונח ברחוב – מחזירים למרא קמא. דין זה צ"ע, שכן בשלמא אילו נאמנותו היתה מחמת המוחזקות, ומדין המע"ה, היה מובן שצריך להחזיק. אבל

¹¹ שם מז ע"א.

¹² שם לו ע"א.

¹³ ראה ב"מ ב ע"ב ובתוד"ה 'היכא דאיכא דררא דממונא'.

¹⁴ לג ע"ב ד"ה ואי טעין.

כיון שכוחו הוא מחמת הוכחה, שחזקה מה שתחת יד האדם הוא שלו, הרי הוכחה זו קיימת בין אם החפץ בידו ובין אם לא.

מיישב הגרנ"ט,¹⁵ שחזקה זו, מה שתחת יד האדם הרי הוא שלו, אינה מהווה הוכחה גמורה לכך שהחפץ של המוחזק, אלא היא יוצרת ספק בלבד. כלומר, לולא החזקה לא היינו מסתפקים כלל, אלא היינו יוצאים מתוך הנחה ברורה שהחפץ של המרא קמא. אבל כיון שהחפץ ביד השני שטוען שקנה, ויש סימוכין לדבריו, שאלי"כ היאך הגיע החפץ לידו, לכן מתערערת ההנחה הוודאית שהחפץ של המרא קמא, ונוצר ספק. מכיון שספק לפנינו - אזלינן בתר המוחזק. ממילא, מובן שצריך את המוחזקות, שהרי אילולא היה מוחזק היינו נותנים את החפץ למרא קמא. [וכן אנו נזקקין לספק אף שהוא מוחזק, שאין נותנים למוחזק כשיש מרא קמא אלא רק כשיש ספק, וכנ"ל].

ו. ביאור מעשה באשה שהפקידו בידה שטרות עפ"י היסוד הנ"ל

בגמ'¹⁶ מסופר על אדם שהיה חייב לאשה כסף, ובנוסף הוא הפקיד אצלה שטרות שאחרים נתנו לו תמורת הלואה שהלווה להם. אח"כ מת המפקיד, והאשה טענה שעוד בחייו תפסה את השטרות לשם משכון עבור החוב שחייב לה. [שלולא שטענה כן, לא היתה יכולה לתפוס לאחר מותו, שהרי מטלטלי דיתמי לא משתעבדי]. מבואר בגמ' שהיא נאמנת רק אם תהיה הוכחה לדבריה. כגון, שהמפקיד תבע ממנה להחזיר את השטרות ויש לה עדים שהיא סירבה להשיב. מקשים שם הראשונים: מדוע לא נאמין לה שתפסה למשכון גם ללא עדים, במיגו שהיתה יכולה לטעון שקנתה את השטרות? התוס'¹⁷ דנים בזה, ובתוך דבריהם כותבים, שאילו טענה 'לקוחין הן בידי' - לא היתה נאמנת לגבות את החובות שבשטר, כיון ששטרות קונים רק בשטר, והרי אין לה שטר.

הרי"י מיגש¹⁸ חולק וסובר שסו"ס יש להאמין לה, שהרי יתכן שאכן קנתה את השטרות בשטר. כיון שהיא מוחזקת, יש להאמינה שתפסה מחיים במיגו זה. ואף שכעת אין בידה שטר - אין בזה ריעותא, שכן דין מוחזק קיים אף אם אין ביד המחזיק הוכחה לקנייתו או לאופן קנייתו, ולכן אפילו אם אינה מחזיקה בשטר הקנין, צריכה היא להיות נאמנת, שהרי סו"ס היא מוחזקת ויכולה היתה לטעון שקנתה את השטרות בשטר.

מיישב הרמב"ן¹⁹ שבשטרות אין כלל דין מוחזק. שכשם שאין מועילה משיכה בשטר הכתוב על שם אחר לקנות שיעבודו, אלא צריך לקנותו דווקא בשטר, כך גם אין דין מוחזק בשטר. שהרי הסיבה ששטרות אינם נקנים במסירה, זה מחמת שאין גופם ממון, שהרי לא דנים על הנייר אלא על החוב. ולכן משיכת השטר או

¹⁵ הערת עורך (ב.ס.): ע"י חידושי הגרנ"ט לב"ב ס"י קסו-קסז. ורבינו, הפשיט ופישט את הדברים, והוסיף נופך מדיליה לדבריו.

¹⁶ כתובות פה ע"א.

¹⁷ שם ד"ה אית.

¹⁸ מובא ע"י הרמב"ן בספר הזכות כתובות מג ע"א, בדפי הרי"ף.

¹⁹ ספר הזכות שם (מג ע"ב).

מסירתו אינה מועילה, שאין בזה משיכת החוב, ולכן צריך לקנות דווקא בשטר. מטעם זה עצמו גם דין מוחזק אין בשטר, שהתופס את השטר אינו תופס את החוב.

לכאורה, דברי הרמב"ן אינם מובנים - מדוע לא נאמין למוחזק בשטר? הרי אין באים לתת לו מדין מוחזק גרידא, אלא מכח ההוכחה שוודאי קנה את השטר, שחזקה מה שתחת ידו של אדם שלו, ולולא קנאו לא היה השטר בידו. אם כן, מה איכפת לך שאינו מחזיק את החוב עצמו? סו"ס יש הוכחה מהמציאות שהשטר בידו.

אכן, לפי היסוד שהבאנו בשם הגרנ"ט מיושבים הדברים. לפי ביאור זה, החזקה מצד עצמה אינה מהווה הוכחה ברורה לבעלות, אלא רק יוצרת ספק. לכן, הטוען שקנה את השטר - לא יהיה נאמן ללא שיהיה מוחזק. משום כך, מבאר הרמב"ן, לא היתה האשה נאמנת במעשה בכתובות, שכן לתופס שטר אין דין מוחזק בדבר שעליו טוען, כיון שאינו תופס בחוב אלא בנייר.

ז. ביאור הצורך בחזקת שלוש שנים בקרקעות עפ"י היסוד הנ"ל

בפרק 'חזקת הבתים'²⁰ מבואר שאדם שיושב בקרקע שלוש שנים והמרא קמא לא מחה - נאמן לטעון שקנה את הקרקע, אבל בפחות משלוש שנים - אינו נאמן. יש לעיין, מאי שנא קרקע ממטלטלין? הרי במטלטלין נאמן מיד מכח החזקה מה שתחת יד האדם הרי הוא שלו, וא"כ מדוע לא נאמר כן גם בקרקעות? [ודוחק לומר שהוכחה ישנה רק במטלטלין שהוא מחזיק ממש בחפץ.²¹]

הדברים מתבארים לאורה של סוגיא נוספת בכתובות.²² שם מבואר שאדם מכר קרקע, ואדם זה היה לעיתים שוטה ולעיתים ברי. באו שתי כיתי עדים המכחישות זו את זו - האחת אמרה שמכר את הקרקע בזמן שהיה שוטה [ואז מכירתו אינה חלה], והכת השניה אמרה שבשעת המכר היה בריא [וממילא, מכירתו מכירה]. עפ"י תוס' שם,²³ מבואר בסוגיא, שהדין הוא שמספק נותנים את הקרקע למרא קמא ולא למוחזק, שבקרקע מרא קמא עדיף ממוחזק. אכן, אילו היה מדובר במכירת מטלטלין - הדין היה לתת למוחזק.²⁴ ובוזה החילוק פשוט, שבמטלטלין ישנה מוחזקות משמעותית, אשר מערערת את חזקת המרא קמא, משא"כ בקרקע שהמוחזקות קלושה.

²⁰ ב"ב כח ע"א.

²¹ אף שלכאורה יש מקום לומר שהטעם שאינו נאמן בקרקע זה מחמת שיש הוכחה שלא קנה, מכח זה שאין בידו שטר, ורק לאחר שלוש שנים אין בזה ריעותא. מ"מ מדברי הר"י מיגש דלעיל נראה שאין זה מחמת ריעותא שאין לו שטר, שא"כ גם במחזיקה שטרות נאמר ריעותא זו. כמו כן נראה, שגם באופן שהיתה שריפה בבית המחזיק, שאז אין ריעותא בכך שאין לו שטר, שיש להניח שנשרף - מ"מ אינו נאמן שקנה את הבית.

²² כתובות כ ע"א.

²³ ד"ה 'ואוקי ארעא'.

²⁴ וראיתם מסוגיית המחליף פרה בחמור (ב"מ ק ע"א) דאמרינן 'ולחזי פרה ברשותא דמאן קיימא'.

בצירוף שני היסודות, היסוד העולה מסוגיא זו עפ"י תוס' ומהיסוד של הגרנ"ט, מובן מדוע אין נותנים את הקרקע למוחזק אם אין לו חזקת שלוש שנים. אף שגם ליושב בקרקע יש חזקה מה שתחת יד האדם הרי הוא שלו, מ"מ חזקה זו בפני עצמה אינה יוצרת וודאות אלא ספק, וממילא אינה מועילה אא"כ הטוען לבעלות יהיה גם מוחזק, אך כיוון שבקרקע החזקה יוצרת מוחזקות קלושה בלבד, ומרא קמא עדיין עדיף ממוחזקות זו, לכן אין נותנים ל'מוחזקי' אלא למרא קמא.

ח. המשך הדיון בתוס' דידן לאור הגר"ל

לאור כל מה שנתבאר, נחזור לתוס' דידן בריש ב"מ. לאחר שראינו שמוחזק אינו צריך הוכחה,²⁵ קשה לנו: מדוע נזקק התוס' לומר שחולקים את הטלית מחמת הוכחה? הרי המוחזקות עצמה היא טעם מספיק לדין 'יחלוקו'.

לכאורה, ניתן היה ליישב עפ"י שיטת הרמב"ן בפרק 'חזקת הבתים'.²⁶

הרמב"ן מחדש שאם אחד מהאוחזים בטלית טוען ברי, והשני טוען שמא – נותנים את הטלית לטוען ברי. ואעפ"י שבעלמא קיי"ל ברי ושמא לאו ברי עדיף, מ"מ בנידוננו ברי עדיף. שהטעם שבעלמא לא אזלינן בתר הברי זה מחמת המוחזקות של הטוען שמא. דהיינו, למרות שאומדן הדעת הוא שאכן החפץ של הטוען ברי, מ"מ אין די באומדן דעת זה בכדי להוציא ממון. [כשם שמצינו שאף שבאיסורים אזלינן בתר רוב, מ"מ אין מוציאין ממון עפ"י רוב]. אבל במקום שיש ברי ושמא ללא הוצאת ממון – אזלינן בתר הברי. טוען הרמב"ן, שבשנים אוחזין בטלית אין זה נחשב כהוצאה. הטעם לדבר הוא, שכל אחד מהאוחזין נחשב כמוחזק בכל הטלית, ולכן אינם נחשבים כמוחזקים איש כלפי רעהו, וממילא הטוען ברי אינו נחשב כבא להוציא ממון. אמנם, כלפי אדם שלישי הם מוחזקים, שאם יבוא אדם שלישי ויטען לבעלות – הוא יחשב כמוציא, אבל שני המוחזקים אינם נחשבים מוחזקים האחד כלפי השני.

לפי הבנה זו, היה יכול להיות מובן מדוע סובר התוס' שא"א לומר שיחלקו את הטלית מדין מוחזקות, שהרי אין לאף אחד מהם דין מוחזק כלפי חברו. אכן, נראה שא"א לבאר את התוס' עפ"י דרכו של הרמב"ן, כיון שמוכח שהוא חולק עליו, כפי שנבאר.

מבואר במשנה, שאם זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי – זה נוטל שלושה רבעים וזה נוטל רביע. על כך מקשים התוס':²⁷ מדוע לא נאמין לזה שטוען חציה שלי במיגו שהיה טוען כולה שלי, והיה זוכה בכל החצי שטוען עליו, ולכן גם כעת, שטוען בעלות רק על חצי – יקבל את כל החצי? מיישבים תוס', שזהו מיגו להוציא, שבחצי שדנים עליו 'מוחזק זה כמו זה'. אילו התוס' היה סובר כרמב"ן, שכל אחד

²⁵ הערת העורך (י. ב"ש): אמנם, נתבאר לעיל באריכות שרק במקום שיש ספק אמרינן המוציא מחבירו עליו הראיה. בלאו הכי – אין הולכין אחר המוחזקות, אלא יוצאים מתוך הנחה שהחפץ הוא של המרא קמא. אבל בנידוננו נראה שיש ללכת אחר המוחזקות גם בלא ספק זה, שהרי אין כאן מרא קמא.

²⁶ ב"ב לד ע"ב ד"ה 'ובכל הנד'.

²⁷ ב ע"א ד"ה 'וזה נוטל'.

מהם מוחזק בכל החצי שעליו דנים, הרי לא היה זה מיגו להוציא, וכמו שכתב הרמב"ן. אם כן, ע"כ סובר התוס' שכל אחד מוחזק רק בחצי ממה שדנים עליו. דהיינו, שהאחד מוחזק בשלושה רבעים של הטלית [חצי אחד שאין עליו ויכוח, ועוד מחצית מהחצי שעליו דנים], והשני מוחזק רק ברבע טלית. לכן, אם ניתן את כל החצי לזה שטוען חציה שלי הרי זו הוצאה. [אכן, בסברא ניתן היה לחלק קצת בין דין מוציא במיגו, לבין מוציא בברי ושמא.²⁸]

וצריך לומר בדעת התוס', שמה שנקט שחולקים מחמת 'אנן סהדי', זה רק מחמת שהגמ' אמרה כן בסוגיית ר"ח קמייתא,²⁹ אבל אה"נ ניתן היה להסתפק בזה שהם מוחזקים גרידא להסביר את דין 'יחלוקו'.

פרק שני - ביאור דעת התוס', שב'דררא דממונא' חולקים גם כשהחלוקה אינה אמת

א. הצגת המשך דברי התוס'

בהמשך דבריו, התוס' הני"ל³⁰ דן בסוגיית מנה שלישי.³¹ המשנה בפרק שלישי מציגה מקרה שבו שנים הפקידו אצל אחד, זה מנה וזה מאתים, וכל אחד טוען שהמאתים שלו. תוס' שואל מדוע אין חולקים את המנה השלישי. ומתרץ, שלא ניתן לחלוק מפני שהחלוקה אינה יכולה להיות אמת. עם זאת, מוסיף התוס', שבמקום שיש דררא דממונא, דהיינו, אם יש ספק אמיתי - חולקים גם במקום שהחלוקה בוודאי אינה אמת, לדעת סומכוס. כגון, שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצידה,³² ואין ידוע אם הפילה מחמת הנגיחה, שאז בעל השור חייב גם על הוולד, או שהפילה קודם, ופטור על הוולד. מבואר בגמ' שלדעת רבנן - בעל השור פטור, מפני שהמוציא מחבירו עליו הראיה; לעומת זאת, לסומכוס חולקין, דהיינו שהוא משלם חצי מדמי הפרה כדין שור תם, ורבע מדמי הולד. ומוכח מכאן, שכשיש דררא דממונא חולקים לסומכוס אעפ"י שהחלוקה בוודאי אינה אמת.

אמנם, עיקרון זה, שחולקים בדררא דממונא אף כאשר החלוקה אינה יכולה להיות אמת, קיים אף בדעת חכמים. המחלוקת בין סומכוס לחכמים מתקיימת במצב שיש מוחזק. לדעת סומכוס חלוקה עדיפה כיון שיש דררא דממונא והספק הוא אמיתי, ולחכמים עדיף להשאיר ביד המוחזק [למרות שיש צד גדול לחלוק מחמת הדררא דממונא], שזה כלל גדול בדין שהמוציא מחבירו עליו הראיה. אמנם, במקום שאין מוחזק, מודים חכמים לסומכוס שחולקים מחמת הדררא דממונא. נמצא, אם כן, שלכו"ע חולקים בדררא דממונא אעפ"י שהחלוקה אינה אמת.

²⁸ עיין נחל יצחק סי' צב אות ו ענף א.

²⁹ ג ע"א. ששם צריכה היתה הגמ' להשתמש בסברא זו, שכדי להגדיר זאת כהעדאת עדים במקצת צריך לסברא זו. ויש בזה אריכות דברים.

³⁰ ב ע"א ד"ה 'יחלוקו'.

³¹ לז ע"א, הובא גם בגמ' ג ע"א.

³² ב"ק מו ע"א.

יש לבאר מהו יסוד דין זה, שבדררא דממונא חולקים אעפ"י שהדבר ודאי אינו אמת.

ב. דין פשרה

בפרק שלישי במסכת סנהדרין מבואר שישנו מושג בהכרעת דין שנקרא 'פשרה':³³ תניא, צדק צדק תרדף³⁴ - אחד לדין ואחד לפשרה. כיצד, שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה, אם עוברות שתיהן - שתיהן טובעות, בזה אחר זה - שתיהן עוברות. וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון ופגעו זה בזה, אם עלו שניהן - שניהן נופלין, בזה אחר זה - שניהן עולין. הא כיצד, טעונה ושאינה טעונה - תידחה שאינה טעונה מפני טעונה. קרובה ושאינה קרובה - תידחה קרובה מפני שאינה קרובה. היו שתיהן קרובות, שתיהן רחוקות - הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכר זו לזו.

פשרה זו אינה כפשרה הידועה של פרק ראשון במסכת סנהדרין.³⁵ שם ביי"ד עושים פשרה בין בעלי הדין, שבמסגרתו כל אחד נדרש לווייתור מסויים. לשם כך נדרשת הסכמה של הצדדים וכן מעשה קניין. לעומת זאת, פשרה דידן אינה תלויה בהסכמה, אלא בית דין מכריח את הצדדים לקבל אותה. בית דין כופה את בעלי האניות, שהאחת תעבור קודם ותשלם לשנייה. [ומסתבר שאם לא יגיעו להכרעה מי תעבור קודם - יטילו ביניהן גורל].

פשרה זו היא הלכה חדשה בתורה. שכשיש מצב בו לא שייכת הכרעת אמת, שאין צד אחד צודק יותר ממשנהו - עושים פשרה.

ג. ביאור דברי התוס' לאור ההלכה של פשרה

נראה שמה שכתבו התוס', שבמקום שיש דררא דממונא חולקים אעפ"י שהחלוקה אינה אמת, חלוקה זו הינה מדין הפשרה הנ"ל. אמנם, יש חילוק בין הדיון לגבי האניות לבין הדיון בנידוננו. באניות לא שייכת כלל הכרעת אמת, אין שם צד שהזכות לעבור שייכת לו ולא לשני, ואילו בדררא דממונא יש צד שצודק, וכלפי שמיא גליא מיהו הבעלים האמיתית, אך לנו אין שום דרך לדעת מהי האמת. מחדש התוס' שגם בכה"ג קיימת ההלכה של פשרה.

כיון שחלוקה זו היא מדין פשרה, לכן אין נפ"מ אם החלוקה יכולה להיות אמת או לא. אמנם, אילו היינו דנים על חלוקה כהכרעה דינית, כפסק הלכתי, לא היה שייך לחלוק אם החלוקה אינה אמיתית. אולם, כאשר אנו פוסקים חלוקה לא מצד הדין, אלא מחמת ההלכה המחודשת של פשרה - אין חיסרון בכך שחלוקה זו ודאי אינה אמת. יסוד הדין הוא בכך, שכאשר אין אנו יכולים כלל להכריע עפ"י דין, אנו פוסקים על פי הלכה אחרת, שאיננה שואפת להגיע לגילוי האמת (שאין לנו כלים לחשוף אותה או שאפילו אינה קיימת), אלא לפיתרון מעשי שיאפשר

³³ סנהדרין לב ע"ב.

³⁴ דברים טז, כ.

³⁵ ה ע"ב - ו ע"ב.

להתקדם הלאה למרות הספק או אי ההסכמה - זוהי הפשרה, אשר אינה מיועדת כלל לפסוק אמת.

כאמור לעיל, גם חכמים מודים ליסוד זה. אולם, הם סוברים שכאשר אחד הצדדים הוא מוחזק - אין לנו כוח לעשות פשרה נגד מוחזקתו.

דין זה של פשרה הוא דווקא בספק אמיתי, ספק שאינו נובע משקר של אחד הצדדים, אלא המציאות הנראית לעינינו מעוררת לנו ספק אף ללא טענותיהם, אך כאשר הספק התעורר רק מחמת טענותיהם – בזה לא נתחדשה הלכה זו, ושם צריך לפסוק עפ"י הכרעת דינית. משום כך, אם החלוקה אינה יכולה להיות אמת - לא יפסקו חלוקה. זהו דין מנה שלישי, שאף אחד מן הצדדים אינו מוחזק בו יותר מחבירו, ולכן בע"כ - יהא מונח.

ד. 'שנים אוחזין' – האם זהו מקרה של דררא דממונא?

לדעת התוס', המקרה של 'שנים אוחזין בטלית' אינו נחשב לספק אמיתי. מסיבה זו, אנו נזקקים להסביר את דין 'יחלוקו' בקיום תנאי שהחלוקה יכולה להיות אמת. אמנם, נראה שלדעת רש"י גם זה נחשב כספק אמיתי, ולכן סיבת החלוקה ב'שנים אוחזין' היא מדין פשרה, ולא כהכרעה דינית. משום כך, סובר רש"י³⁶ שפוסקים בזה 'יחלוקו' רק אם ליכא ודאי רמאי. שכן, אילו אחד מהם ודאי משקר - לא נתחדשה בזה ההלכה של פשרה.

ה. אימתי עושים פשרה בהסכמה

כותב הרמב"ם³⁷ לענין מנה שלישי, וז"ל:

שנים שהפקידו וכו', אם הביאו לו השנים כאחד שלש מאות בכרך אחד, ובאו ותבעו וכל אחד אומר המאתים שלי - נותן מנה לזה ומנה לזה, והשאר יהיה מונח אצלו עד לעולם או עד שיודה האחד לחבירו. לעומת זאת, בענין אבידה ששנים נתנו סימניה כתב הרמב"ם³⁸, וז"ל:

באו שנים, זה נתן סימני האבידה וזה נתן סימניה כמו שנתן האחר - לא יתן לא לזה ולא לזה, אלא תהיה מונחת עד שיודה האחד לחבירו או יעשו פשרה ביניהן.

דבריו מעוררים תמיהה: למה במנה שלישי כתב הרמב"ם שיהא מונח עד שיודה האחד לחבירו, ולא הזכיר פשרה, ואילו בסימני אבידה כתב שתהא מונחת עד שיודה האחד או עד שיעשו פשרה?

ונראה שבמנה שלישי אין לעשות פשרה. אפילו אם יסכימו שניהם שכל אחד יקבל מאה וחמישים – אסור לתת להם, שכן ברור שכל הסכמתו של זה שבאמת הפקיד מאתיים נובעת מאונס, שכיון שהשני משקר, ואין לו דרך לקבל חזרה את כספו,

³⁶ ב ע"א ד"ה 'במקח וממכר'.

³⁷ הלי שאלה ופקדון פי"ה ה"ד.

³⁸ הלי גזילה ואבידה פי"ג ה"ו.

לכן מוכן להפסיד. זו אינה פשרה. יש לומר שאפילו דין של פשרה מהסוג של תחילת סנהדרין, דהיינו פשרה של וויתור ומתנה, ג"כ אין לעשות בזה. טעם הדבר הוא, שכיון שכאן החיסרון אינו רק בזה שאין ספק אמיתי, אלא ברור שאחד הצדדים ודאי משקר, וזה שמשקר יודע שהוא משקר ואינו טועה. דפשרה שייכת רק אם אחד הצדדים טועה וחושב שהצדק עימו, בזה בית הדין מביא את הצדדים להסכמה לוותר ולעשות פשרה. אבל בודאי משקר – אין זו פשרה, אלא גזל יש בזה, ולזה אין בית הדין נותן את ידו. לעומת זאת, בדין אבידה ששנים נותנים סימניה - אין ודאי רמאי, שאפשר ששניהם איבדו אותו חפץ, ולשניהם אותם סימנים, ולכן כל אחד חושב שזו אבידתו.

ו. ביאור סוגיית 'מיסרך סרוכי' לאור התוס' וביאורו

עפ"י היסודות שנתבארו ניתן לבאר את דברי הגמ' בסוגיית 'מיסרך סרוכי':³⁹

במה דברים אמורים [- שחולקים את הטלית] - ששניהם אדוקין בה. אבל היתה טלית יוצאת מתחת ידו של אחד מהן - המוציא מחבירו עליו הראיה. היכי דמי וכו', הכא במאי עסקינן וכו', ואיבעית אימא - כדקתני, דאתו לקמן כי תפיס לה חד מינייהו, ואידך מיסרך בה סרוכי. ואפילו לסומכוס דאמר ממון המוטל בספק חולקין בלא שבועה - מודה סומכוס דסירכא לאו כלום היא.

מבואר בגמ', שאם אחד תופס ממש את הטלית והשני רק מיסרך סרוכי, לדעת חכמים פשיטא לן שאין חולקים, אך לדעת סומכוס יש הו"א שיחלוקו. דברי הגמ' צ"ע, שהרי מחלוקת סומכוס ורבנן היא האם בדררא דממונא אומרים יחלוקו או המע"ה, ומה למחלוקת זו ולמיסרך סרוכי? - אם יש הו"א שמיסרך הוא כמוחזק, אזי גם לרבנן יש הו"א שיחלוקו, ואם ודאי שאינו מוחזק, א"כ גם לסומכוס אין הו"א שיחלוקו.

ויש לומר, שההו"א היא ש'מיסרך סרוכי' אינו יוצר מוחזקות, אך הוא כן הוא יוצר מצב של ספק אמיתי.⁴⁰ אם כן, המצב עליו אנו דנים הוא מציאות של ספק אמיתי, כאשר רק אחד מהצדדים מוחזק. כבר נתבאר לעיל שלגבי מציאות זו נחלקו סומכוס ורבנן, האם בכה"ג עדיף לומר יחלוקו או שמא המוחזקות גוברת. לכן, לרבנן שסוברים שכשיש מוחזק אין חולקים אעפ"י שיש דררא דממונא, פשיטא שבמיסרך סרוכי אמרינן המע"ה, שאף אם נגדיר שיש לפנינו ספק מ"מ המוחזקות גוברת. אבל לסומכוס שבכה"ג חולקים מחמת הדררא דממונא, א"כ גם במיסרך סרוכי יש לחלוק. קמ"ל שמיסרך סרוכי לאו כלום הוא. דהיינו, שאין זה מצב מסופק, ולכן גם לסומכוס הדין הוא שהמוציא מחבירו - עליו הראיה, ותינתן הטלית כולה למוחזק.

³⁹ ו ע"א.

⁴⁰ הערת העורך (י. ב"ש): אמנם, נראה שזה דווקא לשיטת רש"י, ששנים אוחזין מוגדר כספק אמיתי.

בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת

מִשְׁפָּט

שיעורים בסוגיות פרק 'שניים אחזון'

